

*Панок В.Г., доктор психологічних наук, професор,
в.о. академіка-секретаря Відділення психології
і спеціальної педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

НАПРЯМИ МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ В ЧАСИ ВІЙНИ

Організація медико-психологічної допомоги постраждалим від війни має передбачати у першу чергу якісне науково-методичне забезпечення, яке здійснюється сьогодні у Національній академії педагогічних наук України установами Відділення психології та спеціальної педагогіки [2, 5, 6].

Загалом у надважкому 2022 році Відділення координувало виконання наукових досліджень за 9 пріоритетними напрямками у галузі психології та спеціальної педагогіки. Зокрема, вченими наукових установ, що віднесені до Відділення, виконувалось 37 наукових досліджень за галузевою тематикою, зокрема 18 фундаментальних і 19 прикладних наукових досліджень, із яких завершено 9 наукових досліджень (2 фундаментальних і 7 прикладних) та розпочато – 16 наукових досліджень – 8 фундаментальних і 8 прикладних. За тематикою досліджень для молодих вчених НАПН України виконано 2 прикладні наукові дослідження та 1 прикладне наукове дослідження з актуальних проблем освіти, що потребують невідкладного розгляду.

За підсумками року вченими Відділення підготовлено 11 монографій, 20 збірників наукових праць, 25 навчально-методичних та 11 практичних посібників, 13 навчальних програм, 16 методичних рекомендацій, 6 словників і 1 довідник, понад 900 статей та тез конференцій (з них 398 – у виданнях, внесених до переліку наукових фахових видань України, 72 – у виданнях, що індексуються у наукометричних базах Scopus і Web of Science Core Collection, 196 – індексуються в інших наукометричних базах даних) та інших видів наукових праць. Отримано 21 свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір.

Методологія наукових і методичних розробок з соціально-психологічної реабілітації постраждалих ґрунтується у тому числі й на інформації з Керівництва Міжвідомчого постійного комітету (надалі – МПК) із психічного здоров'я та психосоціальної підтримки (надалі – ПЗПСП) в умовах надзвичайної ситуації, Мінімального пакета послуг із ПЗПСП в надзвичайних ситуаціях (МПП із ПЗПСП), Загальній системі МПК щодо моніторингу та оцінки програм із ПЗПСП, Комплексному плані дій ВООЗ у галузі психічного здоров'я на період 2013-2030 років, Європейській рамковій програмі ВООЗ щодо охорони психічного здоров'я, Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року, Національному плані заходів у галузі психічного здоров'я на 2021-2023 роки та Національному плані відновлення та розвитку.

У випадку екстремальної чи надзвичайної ситуації, здійснюючи заходи з психосоціальної підтримки, фахівці у різних країнах світу орієнтуються на «Керівництво міжвідомчого постійного комітету з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації» [1].

У Керівництві визначено такі основні принципи:

– *права людини та справедливість*. Принцип дотримання прав людини стосується всіх потерпілих. Справедливість та недискримінація щодо наявності та доступності психічної та соціально-психологічної підтримки для потерпілих згідно з виявленими в них потребами, незважаючи на стать, вік, мову, етнічну приналежність – важлива передумова психологічної допомоги в екстремальних та надзвичайних ситуаціях;

– *участь громади*. У більшості надзвичайних ситуацій значна кількість людей виявляє резильєнтність, що дозволяє допомагати постраждалим і брати участь у впровадженні заходів з допомоги та відновлення. Значну частину забезпечення психічного здоров'я та

психосоціальної підтримки реалізують самі постраждалі громади, а не зовнішні організації [2-4];

– *принцип «не нашкодь»*. Гуманітарна допомога є важливим засобом допомоги людям, постраждалим у надзвичайних ситуаціях, але допомога може також ненавмисне завдати шкоди. Щоб зменшити цей ризик, доцільно:

організувати роботу координаційних груп, щоб виявити прогалини в системі реагування, а також зведення до мінімуму дублювання інтервенцій;

розробляти інтервенції на основі належної інформації;

підтримувати принципи належної оцінки, відкритість для контролю та зовнішнього аудиту;

постійно оновлювати інформацію щодо доказової бази стосовно ефективних практик;

– *використання доступних ресурсів і спроможності*. Заходи та програми мають бути максимально інтегрованими. Переважання окремих послуг, породжує небезпеку створення надмірно фрагментованої системи психосоціальної підтримки;

– *багаторівнева підтримка*. Надзвичайні ситуації впливають на людей по-різному, тому існує потреба різних видів підтримки. Ключем до організації роботи з проблемами, пов'язаними з психічним здоров'ям та психосоціальною підтримкою, є розробка багаторівневої системи додаткової підтримки (Керівництво МПК, 2017).

У розробці моделі надання системної психологічної допомоги у громаді дітям та їх батькам, які постраждали у наслідок воєнних дій, рекомендуємо спиратися на такі ключові **орієнтири**:

Оцінка, що включає діагностику станів, симптомів, динаміки, результатів наданої попередньої психологічної допомоги.

Планування подальшої психологічної роботи з дитиною та батьками яка передбачає тривалість, систематичність та враховує конкретні запити та індикатори їх досягнення.

Орієнтація на резилієнс (опірність, відновлюваність) як особистісний ресурс в опануванні травмівного досвіду.

Врахування концепції салютогенного підходу, який ґрунтується на опрацюванні травмівного досвіду з опорою на збережені функції, здорові життєві навички та збережені соціальні зв'язки.

Практико-орієнтовані послуги, які передбачають формування умінь застосування знань та нових важливих життєвих навичок у щоденному житті.

Холістичний підхід, що полягає у налагодженні міжсекторальної та між-відомчої взаємодії зі спеціалістами відповідних органів та служб, які надають психологічні послуги.

Надання психологічної допомоги у громаді дітям та батькам,
які постраждали у наслідок війни

1	Створення координаційного органу/робочої групи
	Створення місцевого координаційного органу / робочої групи із залученням усіх зацікавлених служб/організацій/установ
2	Оцінювання потреб та ресурсів
	Проведення робочою групою оцінювання потреб, наявних ресурсів та картування послуг
3	Формування плану заходів
	Розробка Плану заходів для подолання прогалини між потребами та можливостями громади щодо їх задоволення
4	Підвищення компетентностей фахівців та інтеграція психологічної допомоги

	Організація навчання: <ul style="list-style-type: none"> • практичних психологів/ психіатрів • соціальних педагогів/ працівників • фахівців «першої лінії» (рятувальників, поліції тощо) • лікарів первинної ланки
5	Створення нових послуг та процедури щодо їх надання
	Створення нових послуг для дітей та членів їх сімей із задіянням різних організаційних форм – онлайн зустрічі, «гарячі лінії» тощо відповідно до виявлених потреб
6	Розробка послуг для окремих категорій дітей та батьків
	Розробка послуг для тих дітей та батьків, які не охоплені психологічними послугами: діти з особливими потребами, діти, які проживають у віддалених місцевостях тощо
7	Психоедукаційна кампанія
	Інформування батьків щодо наявних психологічних послуг, а також щодо психічного здоров'я дітей та їх станів, пов'язаних з наслідками травмивної події
8	Моніторинг та оцінка
	Проведення регулярного моніторингу виконання плану заходів та його оцінки, а також наступний етап планування і реалізації

Висновок. Реальна й ефективна соціально-психологічна реабілітація постраждалих від воєнних дій можлива тільки за умови міжсекторального підходу. Реалізація такого підходу буде можливою за умови тісної координації дій між психологами системи освіти та медичними працівниками, психіатрами та психотерапевтами.

Список використаних джерел:

1. Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки К 36 в умовах надзвичайної ситуації – Київ : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2017. – 216 с. <https://hryoutest.in.ua/storage/881/%D0%9A%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE-%D0%9C%D0%9F%D0%9A.pdf>.
2. Основи практичної психології: Підручник для студентів ВЗО / Н. Чепелева, Т. Титаренко та ін.; Керівник авт. кол-ву В.Г. Панок. – К.: Либідь, 1999. – 536 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/728890>.
3. Панок В.Г. Концепція організації соціально-психологічної допомоги населенню, що постраждало внаслідок аварії на ЧАЕС і психологічна служба освіти / В.Г. Панок // Соціально-психологічні наслідки аварії на ЧАЕС: Проблеми організації і функціонування центрів соціально-психологічної реабілітації. – К., 1995. – С. 58-64.
4. Панок В.Г. Мониторинг социально-психологической ситуации в зоне Чернобыльской катастрофы. Монография / В.Г. Панок. – К.: Чернобыльинтеринформ, 1997. – 144 с.
5. Панок В.Г. Прикладна психологія. Теоретичні проблеми : монографія / В.Г. Панок. – Київ : Ніка-Центр, 2017. – 188 с. – 11 д.а. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/707672>.
6. Панок В.Г. (2022). Діяльність психологічної служби та Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи в умовах війни: результати, проблеми, пріоритети. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 4 (2), 1-8. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4205>.